

14

mei

1940

herdenkij
14mei.nl

H.J.A. Hoflandlezing

Sander Schimmelpenninck

13 mei 2026

‘Wij zijn met meer!’, zeiden de 150.000 vreedzame demonstranten bij de Rode Lijn-manifestatie juni vorig jaar. ‘Wij zijn Nederland!’ scandeerden 1500 extreemrechtse hooligans een paar maanden later, terwijl ze brandstichtend door Den Haag trokken.

Beide groepen zeggen zowel een meerderheid vertegenwoordigen, als tot het ‘verzet’ te behoren. Ze kunnen niet beide gelijk hebben, zou je zeggen.

Wie kijkt naar de politiek, zou de hooligans gelijk moeten geven. Sinds de overwinning van de PVV in 2023, lijkt het hek van de radicaalrechtse dam. De snelle val van de modderschuit van Dick Schoof ten spijt, stemde de Kamer met nipte meerderheid tégen hulp aan ernstig zieke en gewonde kinderen uit Gaza. En met nipte meerderheid vóór een rechtstreeks uit Trumps Amerika geïmporteerde motie om Antifa te verbieden.

Wie naar de Nederlandse televisie kijkt zou de hooligans eveneens gelijk kunnen geven. Daar draait de best bekeken talkshow om een half demente man die min of meer hetzelfde zegt als die hooligans en daarbij zeker zegt te weten namens de ‘stille meerderheid’ van Nederland te spreken. Al twijfel ik of hij dat stille nog wel durft te gebruiken.

Anderzijds blijkt uit onderzoeken keer op keer dat de gemiddelde Nederlander helemaal niet zo tegen asielzoekers is. Slechts een derde wil de grenzen potdicht, in weerwil van de berichten over de stem van het volk en de absurde taferelen waarbij mensen theatraal de democratie ten grave dragen. Het SCP laat zien dat Nederlanders de voorbije twintig jaar zelfs positiever zijn gaan denken over toelating van migranten.

Tja, wie heeft er nou gelijk?

De vraag of een bepaald standpunt het meerderheidsstandpunt is, is allesbepalend in een democratie die niet meer snapt dat een democratie méér is dan de wil meerderheid. Een democratie die begrippen als de rechtsstaat en de bescherming van minderheden niet meer snapt. Het simpele behoren tot de meerderheid maakt dat mensen vinden dat ze gelijk hebben. Zolang je je verhaal maar een meerderheid weet te verkopen, win je. En de winnaar heeft gelijk. Zo werkt de democratie toch?

Nou nee. Er is geen meerderheid nodig om de democratie af te schaffen. Deze stad werd in mei 1940 gebombardeerd door de leider van een partij die een minderheid van de Duitsers vertegenwoordigde. Er is nooit een meerderheid van de Duitsers geweest die op de NSDAP heeft gestemd. Wél lukte het de NSDAP om tegenstanders uit te schakelen, waardoor een minderheid genoeg bleek om een meerderheid te suggereren, en de daadwerkelijke meerderheid kallt te stellen.

De werkelijke essentie van de democratie is dus niet de regel dat de meerderheid beslist, maar dat minderheden beschermd worden.

Deze les is volstrekt vergeten, mag je concluderen. Of het nu de minderheid van Trumps Magabeweging is, of die van onze eigen afdelingen van de extreemrechtse cult; er is weer een minderheid die pretendeert de meerderheid te zijn en dat net zo lang doet, totdat die meerderheid er ook daadwerkelijk is. Omdat de werkelijke meerderheid is lamgeslagen en gestopt met hun verzet. ‘Geen zin in dat geschreeuw’, ‘je wint het toch niet’, ‘Henk is nou eenmaal zo’.

Deze week hoorde ik hem weer op de radio; het spotje van SIRE dat ons vertelt hoe met polarisatie om te gaan. ‘Verlies elkaar niet als polarisatie dichterbij komt’. In het spotje hoor ik een vader zeggen dat asielzoekers

allemaal gelukszoekers zijn. Zijn dochter vindt hem een eikel. De boodschap vanuit de overheid: allebei erg, leg het nou maar bij. Omarm elkaar.

Deze infantiele weergave van het maatschappelijke debat zegt wat mij betreft veel over hoe veel mensen onze democratie zien; niet als een divers landschap waar tegenstellingen, soms grote tegenstellingen tussen minderheden naast elkaar kunnen bestaan, maar als plek waar we verschillen over grote maatschappelijke omwentelingen moeten 'parkeren', terwijl we ons met lange tanden vastklampen aan onze racistische oom. Omdat we niet willen dat onze oom afhaakt. Omdat we de boel bij elkaar willen houden. Omdat we bij de veilige meerderheid willen horen.

Parallellen tussen het heden en de Tweede Wereldoorlog liggen gevoelig omdat sommige mensen vinden dat je het kwaad van toen niet met het nu mag vergelijken. Wie in deze tijd spreekt over begrippen als 'fascisme' krijgt vaak het verwijt 'de Tweede Wereldoorlog erbij te slepen'. Maar dat is nu net de bedoeling; het is immers de Tweede Wereldoorlog die ons denken over de rechtsstaat en democratie en onze instituties zo enorm heeft beïnvloed. Nooit meer wilden we dat een minderheid ten prooi zou vallen aan de rancune en willekeur van een door waanideeën geradicaliseerde minder- of meerderheid, en daarom hebben we de internationale en supranationale instituties opgebouwd die onze rechtsstaat nog beter moeten beschermen. De VN, de EU, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948), het Internationaal Strafhof: ze zijn allemaal ontstaan in reactie op de Tweede Wereldoorlog. Dat rechtspopulisten in het nu er alles aan doen om die instituties aan te vallen, kan alleen maar betekenen dat zij de rechtsstaat willen uitkleden, om de bescherming van minderheden weg te nemen, onze samenlevingen op het spectrum weer de verkeerde kant op te duwen, zodat might weer right kan zijn.

Daarnaast wordt bij vergelijkingen met de Tweede Wereldoorlog gesuggereerd dat het nooit meer zo erg wordt als toen. Toch is het in zekere zin erger dan toen. Vooralsnog niet materieel, maar wel intellectueel.

Allereerst is daar natuurlijk het simpele feit dat we

op een grote, goed gedocumenteerde ervaring zitten. We herdenken jaarlijks waartoe de tirannie van een rancuneuze minderheid kan leiden. En toch vervallen we weer in dezelfde mechanismes. Dat maakt het huidige democratische verval verwijtbaarder; we weten ongeveer hoe dit afloopt, en we doen het toch.

Daarbij komt dat we véél welvarender zijn dan toen. Dat maakt het racisme en de domheid weerzinwekkender; we zijn niet in nood en we weten beter. Toch doen we het. Uit verveling, sensatiezucht, wie zal het zeggen?

Je ziet het aan de zondebokpolitiek. Net als toen is er racisme, achterstelling en buitenlanderhaat. En worden allerlei problemen, van het woningtekort tot fatbikes, gekoppeld aan immigratie. Dat is in essentie hetzelfde als wat de Duitsers deden met de Joden. Maar ik zie ook dat de moderne buitenlanderhaat, gek genoeg, vooral performatief is. Het is lifestylracisme, als een soort modeverschijnsel om de eigen identiteit uit te drukken. Ze menen het maar een béétje.

Vorige week sprak ik voor mijn nieuwe serie met John van Zweden, de Haagse behangkoning en een fanatiek fan van Geert Wilders. Er komt een azc naast zijn voetbalclub en u mag drie keer raden wat hij daarvan vindt. Maar hoe langer ik met deze ongelikte beer sprak, hoe meer ik ook een andere kant zag. Geëmotioneerd vertelde hij me hoe een Marokkaans-Nederlandse debutant hem na zijn eerste goal om de armen vloog. Ik zag hem met iedereen knuffelen op de club.

John van Zweden staat symbool voor veel mensen op extreemrechts. Voor de Bühne rondt vijandig tegenover nieuwkomers, maar hun dagelijkse leven is diverser dan van de meeste progressieve mensen. Dat 'minder minder Marokkanen' moest je allemaal niet te letterlijk nemen. Het ging om het principe. Welk principe kon hij overigens niet vertellen.

Het punt is: de buitenlanderhaat van velen is niet echt doorleeft. Niemand wil mensen uitroeien. Het is amusement, een soort voetbal. Tegen AZC's omdat je je verbonden voelt met volkse mensen die van bier drinken en happy hardcore houden. Het is slechts een deel van een pakketje van standpunten dat via social media aan mensen wordt verkocht. Een pakketje

waarin het ene standpunt dichterbij kan liggen dan het andere, maar een pakketje dat je toch in zijn geheel omarmt. Om bij de meerderheid te horen. Een pakketje waar mensen op basis van hun gevoel, en niet hun verstand voor kiezen.

En dan die valse balans die ik net noemde. Voor de duidelijkheid: dat is wanneer journalisten of politici in hun neutrale ijver de twee kanten van een debat als gelijk presenteren, zelfs wanneer slechts één van die twee kanten zich op feiten beroept en het andere kamp zich uitsluitend bedient van leugens en complottheorieën. Zo kan het dat je in een talkshow een totale nitwit 'met oprechte zorgen' tegenover een wetenschapper kan zien zitten, of absurde redematies hoort als 'geweld is niet goed te praten, anderzijds voelen gewone mensen zich niet gehoord'.

Of zoals in de SIRE-spot: dat papa een racist is, is net zo erg als een dochter die 'eikel' zegt.

Valse balansen zorgen ervoor dat de doelpalen worden verplaatst. In Nederland zie je dat het meest bij de VVD. Die partij zet 'woke' of Extinction Rebellion voortdurend tegenover extreemrechts: een klassiek staaltje valse balans. Door deze twee totaal ongelijke zaken gelijk te stellen, positioneert de VVD zich waar het zo graag zit: in het redelijke midden. Maar ondertussen verplaatst de VVD daarmee óók de doelpalen en dus de natuurlijke plek van de meerderheid. Linkse activisten zijn, hoe vervelend soms ook, geen antidemocraten. Extreemrechts is vrijwel altijd antidemocratisch. Bovendien hebben linkse activisten nauwelijks macht, en is extreemrechts machtiger dan ooit. Door zichzelf als het midden tussen deze twee extremen te presenteren, in het midden van het spectrum, wil de VVD inspelen op die menselijke behoefte aan het horen bij de meerderheid. Maar daarbij vergeten we dat antidemocraten überhaupt niet op dat spectrum horen.

Waar er nu een valse balans nodig is om een tweestrijd te suggereren, was die er in de aanloop van de Tweede Wereldoorlog daadwerkelijk; er brandde een grote ideologische strijd tussen de fascistische en communisten. De centristen en de elite kozen voor de nazi's, simpelweg omdat ze hun bezittingen niet

kwijt wilden. Die bezittingen raakten ze in sommige gevallen overigens alsnog kwijt toen fabrieken werden genationaliseerd en de oorlog alles verwoestte en bovendien werd verloren. Maar die keuze voor de fascistische, onder druk van de communisten, zou je nog als enigszins rationeel kunnen bestempelen.

Tegenwoordig is er helemaal geen communistische beweging nodig om de rijken voor de fascistische te laten kiezen; wat onzin over transgenders en asielzoekers op hun telefoon is genoeg. Dat rijken in deze tijd denken dat het goed met hen afloopt door zich te verbinden aan extreemrechts is voor mij een volgend bewijs voor het absurde gebrek aan historisch besef dat deze anti-intellectuele tijd tekent.

Domheid is altijd de eerste stap naar fascisme, zo wist Bertrand Russell:

'De eerste stap in een fascistische beweging is het samenbrengen, onder leiding van een energieke leider, van een aantal mannen die beschikken over een bovengemiddelde dosis vrije tijd, brutaliteit en domheid. De volgende stap is het fascineren van dwazen en het muilkorven van de intelligenten, enerzijds door emotionele opwindings en anderzijds door terrorisme.'

Geconfronteerd met zoveel luidruchtige stompzinigheid is het gesprek 'parkeren', zoals de SIRE-spotjes ons aanbevelen, werkelijk het allerlaatste dat we moeten doen. Iedereen die er ook niet meer tegen kan, of dat nu een minder- of meerderheid is, moet zijn activistische kant leren ontdekken. En zijn vader gewoon een eikel noemen, als ie dat is. Want in een decadente beeldcultuur waarin de haat eigenlijk ook niet zo doorleeft is, waarin politieke voorkeuren als het supporten van een voetbalclub of zelfs het volgen van de mode is, is het veel makkelijker om de geest weer in de verwende fles te krijgen dan in tijden van armoede en allesverzengende ideologieën.

Het is eigenlijk best simpel. De goeden moeten de publieke ruimte terugovererven op de slechten. Nu gebruik ik overigens twee woorden, goed en slecht die vaak in de context van de Tweede Wereldoorlog worden gebruikt, maar daarna in onmin zijn geraakt. Waarschijnlijk omdat we een hekel hebben gekregen aan moralisme. Voor de duidelijkheid: de goeden zijn de

democraten en de slechten de anti-democraten. Het is niet erg om democraten goed te noemen, omdat dat een inclusief gezelschap is. Iedereen mag erbij. Anti-democraten willen per definitie mensen uitsluiten en er zou dan ook geen enkele remming moeten bestaan om dat 'slecht' te noemen.

Goed, de publieke ruimte. Die bestaat uit een digitale en fysieke publieke ruimte. Die digitale publieke ruimte zit helaas in de zak van fascistische rijkaards. Daar wordt hard aan gewerkt, met name in Brussel, en activistische types in de mediawereld, zoals ik zelf, doen hun best om daar terug te vechten. Voor u is daar niet veel aan te doen, behalve dan op uw schermtijd te letten en uw geld uit te geven aan media die hun werk serieus nemen.

Uw voornaamste taak ligt in de fysieke ruimte. Elke onweersproken grote racistische bek in de voetbalkantine, elk spandoek van de BBB op het platteland en elke FVD-leus op een viaduct betekent een inbreuk op de vrijheid van omstanders om er iets anders van te vinden. Weg ermee, en ook u kan verven.

De Rode Lijnprotesten lieten zien hoeveel goede mensen er zijn. De Hongaren lieten zien hoe je een schijnbaar oppermachtige dictator toch ook relatief eenvoudig omverblaast: met een imponerende aanwezigheid in de fysieke ruimte. Van de claim van De Telegraaf om namens de gewone man te spreken, tot de treurigheid van de Defend Nederland groepjes; je blaast ze weg door te laten zien met hoeveel de goeden zijn. Een meerderheid hoeft niet eens; omdat de goeden inmiddels zouden moeten weten dat de slechte minderheid in meerderheid te lui en egoïstisch is om op te komen draven. Nadat de anti-AZC hooligans in het kader van de zoveelste valse balans hadden bedacht op de A12 te bezetten, net als Extinction Rebellion, kwam er vrijwel niemand opdaven. Te veel gedoe.

In gesprek met Ischa Meijer zei Henk Hofland ooit: 'ik ben een laag-bij-de-gronds mens, ik interesseer me voor concrete dingen. Er is eigenlijk heel weinig verrassends in de politiek aan de gang, de mechanismen van de politiek zijn voorspelbaar, in hoge mate. Als je de continuïteit kent, ben je niet zo snel verbaasd als er iets gebeurt.'

Nou, dat heb ik nou ook. Alleen is er wel één groot verschil: vanuit de leunstoel constateren dat dit allemaal voorspelbaar en herkenbaar is, is niet meer genoeg.